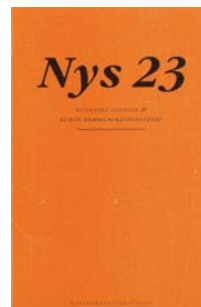

Forfatter:	Lisbeth Falster Jakobsen
Anmeldt værk:	Peter Harder: <i>Functional Semantics. A theory of meaning, structure and tense in English.</i> Trends in Linguistics: Studies and Monographs 87. Mouton de Gruyter, Berlin/New York 1996. 586 s.
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier</i> & <i>Almen kommunikationsteori</i> 23, 1997, s. 91-105
Udgivet af:	Dansklærerforeningen
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

SÆTNINGEN SOM INSTRUKTION TIL OPBYGNINGEN AF EN MENTAL MODEL

ANMELDELSE AF

PETER HARDER: FUNCTIONAL SEMANTICS.

A THEORY OF MEANING, STRUCTURE AND TENSE IN
ENGLISH. MOUTON DE GRUYTER, BERLIN/NEW YORK 1996.
586 S. (TRENDS IN LINGUISTICS: STUDIES AND
MONOGRAPHS 87. ISBN 3-11-014941. DM 200,-.
DANSK BOGLADEPRIS: KR. 1144,-.)

AF LISBETH FALSTER JAKOBSEN

Det er en stærk pris, især den danske importpris; men hvis man gerne vil blive klogere på nogle generelle forhold ved det at være menneske og sprogudøver, uanset om man interesserer sig for sproget engelsk eller ej, så er bogen givet investeringen værd. Bogen er nemlig utrolig righoldig, og derfor er denne artikel da også mere et forsøg på en indholdsgengivelse i meget forkortet form end en egentlig kritik. Det kan virke meget kompakt, men det er bogen sandelig også. Man får utroligt meget at vide.

Som det ses af titlen, drejer det sig om en sprogvidenskabelig afhandling (som i øvrigt blev forsvaret for den filosofiske doktorgrad ved Københavns Universitet d. 20.6.1996), inden for området funktionel semantik, hvor 'semantik' angiver det lingvistiske genstandsområde og 'funktionel' den teoretiske retning. Genstandsområdet både udvides i resten af titlen med ordene 'meaning' (betydning) og 'struktur', og indskrænkes med 'tense' (tempus).

Ordet 'funktionel' har altid været vanskeligt at tyde, eftersom det betyder noget forskelligt inden for forskellige videnskaber; men her skal det forstås som "værende i brug": 'funktionel semantik' er altså det sproglige indhold set ud fra sproget som en af hovedfaktorerne i kommunikativ interaktion mellem mennesker. Men sproget er således ikke den eneste faktor: fra al begyndelse skal man også tage de to udøvere af sproget, afsenderen og modtageren, med i betragtning. Forfatteren siger i forordet (s.V), at han altid har følt sig stødt over den manglende kombination af følgende to ting: på den ene side en fremherskende lingvistisk forståelse af, hvad der er

kerneområdet, nemlig de sproglige strukturer som sådanne, i abstraheret og muligvis idealiseret tilstand, og uden at de berøres for meget af selve brugen – og så på den anden side den faktiske, tilsyneladende rodede og variable sammenbinding af sprogstruktur, psykologiske og sociale faktorer, der foreligger i den enkelte sprogsituation.

For at kommunikationen skal lykkes under sådanne forhold, må man forudsætte, at der er noget, der ikke varierer i sproget, og det skal samtidig være af en sådan robusthed, at det kan stå for de varierende forhold i den enkelte kommunikationssituation. Det er nu forfatterens tese (s.5), at det funktionelt-interaktive træk, det at vi bruger sproget til at kommunikere indbyrdes, er et iboende perspektiv ved sproget selv (og altså ikke bare en ydre brug af sproget). Uden dette interaktive perspektiv kan man ikke forstå de egenskaber ved sproget, som får det til at dreje sig om ting og forhold ude i den ikke-sproglige verden; det er de kognitive og de ekstensionale egenskaber ved sproget.

De sidste to ting har med begrebet 'betydning' at gøre, og det første kapitel af de tre store kapitler, som bogens undertitel antyder som disposition, handler da også om betydning, og hvad man gennem tiderne har forstået herved.

1 MEANING

Forsøget på at klarlægge, hvad sproglig betydning er, har fra oldtidens filosofi (her repræsenteret ved Platon og Aristoteles) og frem til den moderne logik været knyttet til et andet, ikke sprogvidenskabeligt projekt, nemlig en søgen efter viden. Det er klart, at hvis man vil forsøge at udsige noget sandt om verden, støder man hurtigt på problemet om, hvordan ordene i sproget forholder sig til verden. Kort fortalt bliver opfattelsen, at ordene står for noget ude i verden; ordene repræsenterer noget andet, ikke-sprogligt. Det er grundstokken i *det repræsentationelle betydningsbegreb*. Et problem ved denne opfattelse er, at man kommer til at opfatte sproget som stående uden for verden, som noget, der ikke er med i verden selv, fordi det repræsenterer verden. Men derved kommer man til at skygge for en forståelse for, at sproget faktisk er en del af verden, og at det derfor må have funktioner i verden, som man så kunne udforske.

Senere tiders filosofi/logik, fra rationalismen og frem, nåede frem til den indsigt, at der ikke nødvendigvis er en sådan harmoni mellem verden i sig selv og den måde, vi opfatter den på: der er verden, og så er der det menne-

skelige intellekt ('mind': egentlig det menneskelige forståelsesspektrum). Søgen efter viden blev efterhånden knyttet sammen med det naturvidenskabelige projekt, empirismen, hvilket medførte, at logikkens sammenhæng med sproget blev tyndet ud; logikken skulle tjene naturvidenskaben. Dette understøtter således den gamle tankegang, at logik reflekterer den måde, verden faktisk er indrettet på. Logikken kommer til at stå for den ideelle måde, vi burde tale om verden på; dagligsproget bliver hægtet af som det forkludrede, uigennemsigtige og upræcise. Den stadige forfinelse af det matematisk-logiske sprog og opfattelsen af dets egenskaber tjener fortsat en søgen efter viden; men set fra et almindeligt sprogligt synspunkt bliver forståelsen af relationen mellem sprog og virkelighed blot mere og mere svækket. Når så hertil kommer, at logikken til sidst opstiller det krav, at man kun kan tale om det, som kan rummes i logikkens sprog, og skal tie om resten (den yngre Wittgenstein), så er man kommet derhen, at båndet mellem den almindelige dagligdags realitet og sproget er løst op for logikkens vedkommende.

Man kan spørge sig selv, hvad en meget detaljeret gennemgang af logikken har at gøre i en behandling af det almindelige sprog – som forfatteren også gør (s.29); men det har at gøre med det forhold, at logikken i alvorlig grad har præget forståelsen af, hvad det almindelige sprog er og kan. En af opfattelserne er, at ytringer er refererende, nemlig til forhold ude i verden. Hvis ikke en ytring matcher noget eksisterende i verden, er den meningsløs (s.30-31). D.v.s. at man stadig hæfter ytringer sammen med sandhedsbetingelser som målestok for deres brug; således hænger man stadig fast i filosofiens egentlige projekt: søgen efter viden. Men er det rimeligt af den grund at antage, at sproget på direkte måde *repræsenterer* ting og forhold i den ikke-sproglige verden? Den talende er ikke med som faktor i denne model.

Dette billede er da også vendt totalt inden for de sidste 25 år med den kognitive revolution. Den startede som en protestbevægelse mod behaviorismens forestilling om, at der ikke var noget, i hvert fald ikke noget, der skulle studeres, mellem input og output i den menneskelige bevidsthed. I dag accepterer man i de mere moderne sprogvidenskabelige teorier, at sprog og derfor også betydning er et mentalt, kognitivt fænomen. Men selvfølgelig bliver en teori om sprog her ikke bedre end den teori om kognition, den er indeholdt i (s.34). En af modellerne har været, at mennesket fungerer mentalt i lighed med en computer, i mere eller mindre raffinerede programmer; men det er en påstand, der mangler støtte. Problemet ligger

bl.a. i, at der må være en relation mellem den menneskelige bevidsthed og forholdene i verden. En tilstand i bevidstheden og en ude i verden er ikke det samme, men er selvfølgelig alligevel relateret til hinanden, f.eks. ved individets perception af forhold i den ydre verden. Men mennesket kan desforuden danne sig repræsentationer af ydre forhold, uden at disse perciperes umiddelbart. Dette kaldes *intentionalitet*. Disse repræsentationer forstås som koncepter, men det er vigtigt at fastholde, at der er forskel på det umiddelbart perciperede og koncepterne. Vi møder ikke verden alene gennem koncepter, som det sommetider synes at forstås inden for kognitivismen. Ikke al sproglig betydning er heller konceptuel, som f.eks. betydningen af 'hest' er det, skønt meget er. Nogen betydning eksisterer egentlig kun i og med at man bruger ordet i en bestemt situation, som f.eks. hilseordene som 'hej' og 'hallo' (s.78).

Sproglig betydning er noget, hvis essens er vanskelig at få fat i. I det forrige er der givet et stærkt forkortet resumé af forfatterens gennemgang af og argumenteren imod mange, mange forskellige tidligere videnskabsmænds og videnskabsretningers opfattelse af dette spørgsmål. Dette er i sig selv meget interessant at læse om, fordi man ser, hvordan det ene og det andet synspunkt genspejler sig i ting, man selv beskæftiger sig med eller har læst om en eller anden gang. Men man imødeser jo også med spænding forfatterens egen opfattelse af, hvad funktionel semantik er. Gennemgangen heraf begynder s.79 med den bemærkning, at både ekstensionale og konceptuelle forsøg på at forklare betydning har det til fælles, at de ser det sproglige udtryk som stående for eller repræsenterende noget andet. Det er så det *repräsentationelle* synspunkt.

I modsætning hertil ser den *funktionelle* tilgang betydning som et arbejde, som de sproglige udtryk udfører. Betydning er et aspekt af dynamikken i den menneskelige kommunikation, snarere end den er en grundlæggende statisk enhed eller relation, der er knyttet sammen med et sprogligt udtryk. Det er ikke en specielt ny opfattelse; den har også en historie bag sig, en historie, som ligeledes bliver gennemgået i afhandlingen. Et andet spørgsmål er, hvad man skal forstå ved funktionel; et begreb, der som sagt anvendes i mange sammenhænge. Harder tager sit udgangspunkt i biologien, specielt under synsvinklen 'overlevelse'. Han forstår funktion som en bestemt rolle med en privilegeret effekt, som den enkelte del spiller i en større struktur (s.88); de enkelte dele samarbejder så om større kontekstuelle funktioner. Man må forstå den måde, de enkelte elementer hænger funktionelt sammen på ud fra den måde, helheden er relateret til kontek-

sten på. Således forårsager de fleste fugles vinger (en kropsdels effekt) en flyveevne hos fuglen (den større struktur), som så forårsager mulighed for bedre overlevelse og reproduktion (i konteksten). Et sprog er en sådan struktur, der skal forstås i analogi til de biologiske strukturer.

Denne opfattelse deler sig op i flere underafdelinger. For det første er der det spørgsmål, hvad sprogets funktion som sådan er. Hvis repræsentation som en funktion adskilles fra kommunikative handlinger, så er den ikke en seriøs kandidat til at være sprogets funktion alene; uden kommunikativ interaktion ville denne repræsentation jo ikke føre nogen steder hen. Den overordnede sproglige funktion må være kommunikationen; en sofistikeret deltype er så repræsentation, men sproget bruges også til andre formål (s.100). Og sprogets overlevelse skyldes de interaktive, kommunikative enkelthandlinger, der bærer sproget videre fra individ til individ gennem tiderne. Det hjemmelavede sprog, som et enkeltindivid måtte have for sig selv, dør ud med individet, lige meget hvor repræsentativt det kan fungere.

Det næste trin er spørgsmålet om det enkelte sproglige udtryks funktion; det er dets bidrag til den aktuelle kommunikative handling:

The (linguistic) meaning of a linguistic expression is its (canonical, proper) communicative function, i.e. its potential contribution to the communicative function of utterances of which it forms part. (s.101)

Det isolerede sproglige element har et potentielt bidrag til ytringens kommunikative funktion; 'potentielt' vil sige, at det isolerede element ikke har en isoleret egen funktion i kommunikationssituationen; det er ytringen som kombination af de enkelte elementer, der har den større samlede funktion. Elementets betydning er den kanoniske funktion. Den kanoniske funktion er den funktion, som er vedholdende gennem mange ytringer; denne funktion har bestandighed over for tilfældigheder i den kommunikative brug; det er det, der gør den til den *kodede funktion*. Samtidig kan man godt tænke sig en talendes ukanoniske brug af et element; denne brug er så bare ikke vedholdende gennem mange ytringer og opfattes derfor normalt ikke som en del af kodningen.

Der består en funktionel retning i betydninger: de er rettede mod at udføre et bestemt arbejde i en given situation, en given kontekst. Ganske vist findes de fleste betydninger i statisk parathed, som foregivne betydninger, som f.eks. 'hallo'. For at man kan sige det ord, må det være der i forvejen. Men uden en situation, ordet kan vælges til og bruges i, kan dets funk-

tion ikke forstås. Det er det *dynamiske* aspekt ved funktionen. Repræsentationer som sådan kan forstås som eksisterende uden at blive brugt til et specielt formål; men det gælder altså ikke i sin helhed for lingvistiske udtryk, når de er taget i anvendelse og derved er formålsbestemt.

Et andet problem er relationen mellem *mentale repræsentationer* af forhold i hovedet på mennesker, og så de sproglige udtryk. Forfatterens mening er, at sproglige udtryk ikke står direkte for mentale strukturer hos individet; men de sproglige udtryk fremkalder konstruktionen af en mental model af det omhandlede. Dette forhold mellem mental repræsentation og sprogindhold kaldes *procedural semantik*. Det vil sige, at betydning bliver et procesinput, snarere end noget, der leveres færdigforarbejdet ved hjælp af udtrykket. Det sproglige input til processen er en egenskab, der tilhører sproget selv; men selve forarbejdningsprocessen hos den individuelle sprogudøver er *ikke* del af sproget selv; den repræsentation af et forhold i verden, som folk ender med at have i hovedet, er resultat af input + en mængde andre forhold, herunder det generelle øvrige erfaringsgrundlag, samt kommunikationspartners specielle erfaringer. Sproget koder procesinput, ikke repræsentation (s.113).

På denne måde bliver semantik en underdisciplin af pragmatikken; betydning er "frossen pragmatik", en kondensering af det fulde pragmatisk perspektiv til det kodede indhold. Et spørgsmål, der er værd at eftergå i denne henseende er, hvad relationen er mellem den kodede betydning (semantikken) og det kommunikerede budskab (pragmatikken). Et andet spørgsmål er, hvilken relation der er mellem repræsentationelle og ikke-repræsentationelle aspekter af den kodede betydning.

Men et tredje spørgsmål, som må behandles først, er, hvad der sker med den traditionelle interesse for den vidensbaserede tradition i semantikken, nu, hvor semantikken er blevet interaktiv. Hvad bliver der af sproget som udtryk, der refererer til de på forhånd sande eller falske forhold i verden? Ja, hvis sproget drejer sig om overførsel fra et individ til et andet af instruktioner om at opbygge nogle mentale modeller, så ligger sandhedsopfattelsen i disse opbyggede modeller ikke i sproget alene – den ligger hos individerne. Men dette fører ikke nødvendigvis til en total individualisering i opfattelsen af, hvad der er sandt ("hver mand sine sandhedsforestillinger"); for meget af det, som vi opfatter som sandt, er et resultat af menneskelig praksis gennem tiderne; det er resultatet af en kollektiv intellektuel proces (s.130). I de partikulære sproglige ytringer, som jo nu ikke længere allesammen skal forstås som repræsentationer, er der en speciel kodning til at

tilkendegive, at denne ytring skal opfattes som repræsenterende, nemlig den deklarative/asserterende sætningstype. Det er kodningen, og den må formodes at være lig den talendes intention; men den talendes eneste mulighed for at realisere denne intention er afhængig af modtagerens reaktion på det sagte, eftersom kommunikation er en social handling:

We are now in a position to describe how coded meaning (function) and utterance meaning (function) are related. The assignment of utterance function depends on a process of negotiation whereby two sets of constraints must be satisfied in a concrete situation: (1) The interactive pattern constrains what the speaker can intend to do; (2) the meanings of linguistic expressions (= canonical functions) constrain what each element can contribute. Actual interpretations must be placed in the space defined by the two sets of constraints. (s.135).

Hvis samarbejdet mellem de to typer "constraints" skal forstås, kan det gøres i videreførelse af Grice's kooperative princip, nemlig at alt, hvad der siges, skal give mening ("sense"). Det vil sige, at det skal være muligt at følge det sproglige kodede input, man får i en sætning, på en sådan måde, at ytringen får en funktion inden for en ramme af de livsmønstre, som den bidrager til. Det er det funktionelle aspekt. Det medfører nogle krav til ytringen: den må ikke være redundant, d.v.s. den må ikke forsøge at skabe en mental repræsentation, som enten allerede foreligger hos modtageren, eller som er umulig. Ytringen skal være kompatibel med, hvad der foreligger i konteksten, og den skal være umagen værd, nemlig på den måde, at ytringen skal intendere ikke blot at skabe en ny mental model (forandre situationen for modtageren), men forandringen skal også være af vigtighed. Sproglig betydning er således, forstået i sin helhed, et bidrag til interaktion, snarere end effektiv informationsudveksling.

2 STRUCTURE

Det har været en meget stærk opfattelse i den sprogvidenskabelige strukturalisme, at sprogets struktur er autonom. Dette imødegår forfatteren. Hvis struktur generelt overhovedet har en ontologisk rolle at spille som en faktor, vi skal regne med, så må strukturerede kombinationer af enkeltdele have nogle egenskaber, som disse komponenter ikke har i sig selv (s.150). Spørgsmålet er, hvordan vi skal se deres relation til hinanden. Harder ser dem som et tilfælde af gensidig afhængighed: strukturen og det, den struk-

turerer (substansen), sætter gensidigt grænser for den anden parts potentiale. Hvis strukturen er H_2O , så har denne struktur begrænset H og O's andre forbindelsesmuligheder, nemlig deres potentiale. Omvendt skabes der ikke vand, der jo som struktur har andre egenskaber end atomernes, hvis ikke der netop er en substans bestående af 2 gange H og 1 gang O. Herved må struktur generelt betragtes som ikke-autonom. Den er afhængig af substansen. Derimod kan substansen eksistere uden struktur, men ikke med de egenskaber, som struktureringen giver. Faktisk kunne der ikke eksistere struktur, hvis ikke den var realiseret i form af struktureret substans.

Næste ting at tage stilling til, er, i hvilken retning man skal betragte en sådan hierarkiseret struktur. Set ud fra strukturbegrebet alene er betragtningsretningen normalt fra helheden mod delene, top-down; set fra det generelle funktionelle synspunkt er retningen omvendt: fra delen mod helheden, bottom-up. Det er den generelle opfattelse af betragtningsretningen (s.154). Imidlertid skaber den generelle funktionelle betragtningsretning vanskeligheder for den lingvistiske funktionalismes selvforståelse. Hvis man nemlig, som normalt her, betragter funktion som det arbejde, en størrelse udfører, så er det faktisk en top-down betragtning.

Men der er alligevel en forskel til f.eks. den kemiske top-down betragtningsmåde, nemlig den, at "det arbejde, størrelsen udfører" er en kvalitet, som ligger uden for en komponentbetragtningsmåde. Strukturer med forskellige komponenter kan udføre samme arbejde. En funktionelt baseret struktur har en generel overliggende funktion, men kan inddeles i komponenter med indbyrdes forskellige subfunktioner, der tilsammen skal kunne danne den overordnede funktion. Et eksempel er en kniv: den har en overordnet "skærefunktion" og består normalt af to komponenter: en skarp del, der udfører selve skæringen, og en uskarp del, der fungerer som greb og herved muliggør selve kraftoverføringen. Hvis blot disse to underfunktioner er tilgodeset, kan komponenterne i øvrigt være ret forskellige fra kniv til kniv, f.eks. bestå af diverse forskellige materialer. En forudsætning er dog, at komponenternes egenskaber skal være ønskelige i funktionel henseende.

Hvis man nu ser på forholdet mellem struktur og komponenter i kniven, så kan den strukturelle relation mellem knivsblad og håndtag ikke forstås uden om knivens funktion og vice versa: hverken funktionsbaserede eller komponentbaserede strukturer er autonome. Den samme tanke kan overføres til sprog. Hvis autonomitanken fjernes fra Saussures strukturalis-

me, medens begrebet *langue* som den abstrakte sprogstruktur beholdes, så lader dette *langue* sig kombinere med en kontekstuel forankring i den sproglige interaktion. Nu er det jo sådan, at sprog i form af *langue* kun manifesterer sig i sprogaktiviteten, så hvad skal vi så egentlig med *langue* selv som koncept? Jo, *langue* findes kun ved abstraktion; og da lingvistikens videnskabelige abstraktionsopgave er at finde regulariteter i sproget som medium, snarere end i de sproglige enkeltbudskaber som sådanne, så byder *langue* sig til som en model for disse regulariteter (s.159-60). At antage et sådant *langue* som en social abstraktion er plausibelt bl.a. ud fra problematikken at undervise i og lære et sprog: normalt bliver elevens sproglige potentiale efter en læreproces større end de parolebudskaber fra den sproglige interaktion, som eleven har været præsenteret for under indlæringen. Altså synes nedenstående empiriske antagelse at være den mest rimelige:

.... participants' skill in actual, successful language activity depends [on] some preexisting "language-as-such" – consisting centrally in an ability to assign meaning to the linguistic items used. (s.164).

Det strukturalistiske og det funktionelle synspunkt er således gensidigt afhængige i denne forståelse af sprog.

Et andet af Saussures berømte synspunkter er, at sproget er arbitrært. Det er utvivlsomt korrekt, for så vidt det gælder sammenbindingen af udtryk og indhold i det sproglige tegn. Det modsatte synspunkt, at sproget ikke er arbitrært, hænger sammen med den ovenfor nævnte forestilling om, at de sproglige tegn er blotte refleksioner af præsproglige fakta. Men begge synspunkter: en relativ arbitraritet og en relativ motivation kan måske forenes under den funktionelle tankegang. Dette bliver især tydeligt på indholdssiden: de forskellige tegn strukturerer muligvis betydning forskelligt i deres tegnindhold, men der må være en grundsubstans af betydning at strukturere på. Eksemplet er det franske 'mouton' over for engelsk 'mutton' og 'sheep': det franske tegn har en anden indholdsstruktur end de to engelske, men det kan man kun se, hvis man relaterer dem til substansen FÅR.

Et forsøg på at skitsere en model for implikationerne af en funktionel og strukturel teori får vi i kapitlet om 'Clause structure in a functional semantics'. Det første trin i beskrivelsen er at dele syntaksen midt over i to dele: *udtrykssyntaksen* og *indholdssyntaksen*; herved tages der afstand fra en ellers

fremherskende mening i moderne lingvistik: at syntaksen er et tredje, ubrudt hele i forhold til indholds- og udtrykssubstans. Ved opdelingen i de to sider flytter en del af syntaksen faktisk over på indholdssiden. Harders eksempel er 'clean water', der på udtrykssiden på engelsk føjes sammen i en bestemt ordfølge; på indholdssiden kombineres betydningen af 'clean' med betydningen af 'water'. De to syntakssider skal forstås som sammenhængende i konstruktionen på en adirektional måde i modellen (ikke den ene, indholdssiden, før den anden, udtrykssiden, som hos f.eks. funktionlisten Dik). Og de behøver ikke at være struktureret analogt en hel stor konstruktion igennem; ellers behøvede man kun at beskrive den ene sides syntaks, hvorved man gratis fik beskrivelsen af den anden med i købet. De to siders syntaks er lige tilgængelige for betragteren; det er ikke sådan, at den ene side (som oftest indholdssiden) er skjult under den anden som en dybdestruktur. Og der er ikke flere eller andre underliggende elementer, end de elementer, der kan iagttages i den realiserede konstruktion. Der sker to ting på én gang i konstruktionen, når elementerne fra de to sider kombineres: en udtrykssammenføjning og en indholdssammenføjning. Men man kan ikke altid regne fra enkeltelementernes ene side, f.eks. udtrykssiden, til, hvad der vil ske på den anden side, indholdssiden, i konstruktionen.

Men for at lægge en dæmper på nogle funktionalistes trang til at regne alt muligt med til den sproglige kode, må der stilles et krav til en metode til at kunne skelne mellem det kodede og substansen. Ikke alle lyde (substansen) kan regnes som lyd som elementer i et bestemt sprog; og ikke alt substansindhold er også kodedet indhold i et sprog. Kravet hentes i Hjelmsslevs *kommutationsprøve*: for at et indhold eller et udtryk er kodedet i et bestemt sprog, skal det kunne finde en genpart på den anden side af sproget (udtryk eller indhold). Et kodedet indhold har et udtryk, og et kodedet udtryk har et indhold (på enkelttegnsniveau og opefter i konstruktionen). Et kodedet indhold i et tegn er en udskæring af et stykke indholdssubstans (og udskæringerne kan være forskellige på forskellige sprog, som set i eksemplet med 'mouton' over for 'mutton' og 'sheep').

Der er forskellige relationer mellem indholdskodning og udtrykskodning; der kan være flere udtryk til ét og samme indhold, f.eks. de stærke og svage verbers tempusfleksiver; eller der kan være flere indhold til ét udtryk, f.eks. homonymer med totalt diskontinuerte indhold (som 'bank', et pengeinstitut, og 'bank', tæsk), eller polyseme tegn, f.eks. 'at stille' som i 'at stille en kop' og 'at stille et ur'. Polysemi forudsætter, at man har en forskel

mellem et abstrakt indhold i det ukombinerede tegn og et, normalt af konstruktionen beskåret, indhold.

Spørgsmålet er nu, hvordan strukturen får indflydelse på de kodede enkelttegnindhold; dette sætter indholdssyntaksen i fokus (s.209). I en syntagmatisk struktur vil det normalt være sådan, at det ene element opererer på det andet (men ikke omvendt). I 'clean water' opererer 'clean' på 'water': 'water' instruerer en om at skabe en mental model af vand; 'clean' instruerer om at modificere denne mentale model i retning af rent vand. Dette forhold kaldes en *skopusrelation*. En større konstruktion indeholder en række skopusrelationer, som det gælder om at få forstået rigtigt i en interpretation. F.eks. er der undertiden knas med opfattelsen af negationens skopus, som i 'I did not do it because I like you'. Negerer 'not' her 'because I like you' eller 'do it' alene?

Skopusrelationen findes i meget forskellige teorier om sætningsstruktur, f.eks. hos funktionalisterne Dik og Hengeveld. Det er værd at notere sig, hvilken forklarende værdi skopus har. Alternativet er nemlig "salatskålsmodellen", hvor indholdet i en større helhed består af et ustruktureret mix af enkeltelementernes indhold. (Som det kan opleves mere eller mindre i pidginsprog). En sætningskonstruktion består således i en serie af operationer, hvor man lader et element blive skopuskerne for et andet element, og helheden af disse blive skopuskerne for et nyt element; herved skaber man lag af stedse voksende semantisk kompleksitet (s.213). Et eksempel er forholdet mellem en proposition, en til den ikke-sproglige verden endnu urelateret forestilling om en hændelse: /Peter elske Marie/; og den samme proposition som skopuskerne først for tid og sted: !Peter [den bekendte] elske [nu] Marie [den bekendte]!; propositionen er nu relateret nærmere til verden som en mulig hændelse. Denne hændelse bliver så skopuskerne for en sandhedsværdi: 'Peter elsker Marie' (fremsat som +sand) og 'Elsker Peter Marie?' (fremsat uden fastlagt sandhedsværdi). Man kan se heraf, at sandheden ligesom propositionen og den mulige hændelse ikke er egenskaber ved verden selv, men en egenskab ved det, vi siger om verden.

Med denne ide om de gentagne skopusrelationer i en sætningskonstruktion in mente kan man sige (s.214), at sætningsbetydning er ganske forskellig fra beskrivelser af situationer og fra kommunikative intentioner. Sætningsbetydningen er designet til at starte interpretationsprocesser, men garanterer ikke det endelige interpretationsresultat. I dette ligner sætningsindhold en madopskrift:

interr (past (go (John)))
serve (sprinkle with lemon (grill (add salt & pepper (slice (salmon)))))).

Skopuslæsningen af begge eksempler er her top-down fra det endelige resultat. Den sædvanlige form for en madopskrift er bottom-up: tag laks, skær den i skiver,...o.s.v. Den samme bottom-up læsning af det sproglige eksempel er:

identify John and construct a mental model of him; make the model instantiate the property 'go'; understand this model as applying to a certain past situation; and consider whether the model is true of that situation. (s.214).

Dette funktionelle eller instruktionsmæssige syn på betydning indebærer, at hvert indholdselement kræver, at adressaten udfører en meningsskabende ("sense-making") operation. Men selve sætningskonstruktionen skaber ikke mening uden sin kontekst (hvad enten denne er en situation eller et koncept) samt nogle interpretationsfærdigheder hos adressaten. Endelig er resultatet af interpretationsprocessen, som er sat i gang af ytringen, i nogen grad uforudsigelig: der er intet et-til-et forhold mellem sætningen og, hvad adressaten forstår ved den (ligesom madopskriften kan give forskellige resultater alt efter kokkens færdigheder).

Dette indebærer, at en beskrivelse af sætningen som type er forskellig i kategori fra, hvad vi forstår ved en aktualiseret sætning i en eller anden kontekst (a token). Sætningsbetydningen er ikke det samme som sætningsinterpretationen. Sætningsbetydningen er et potentiale, som står til disposition for situationer, der ikke er aktualiserede; den færdige interpretation er et aspekt af adressatens konkrete situation i tid og sted. De sproglige midler, der står til rådighed, er ofte færre end de mulige konkrete situationer (som er et nærmest uendeligt antal); derfor kan der opstå flertydigheder for adressatens interpretation. Og omvendt kan det ske, at den talende prøver at strække de sproglige ressourcer for at få en bedre tilpasning til det budskab, han ønsker at udtrykke. Under alle omstændigheder komponerer en talende sin sætning på den måde, han regner med er bedst egnet til at få budskabet frem hos modtageren. Princippet er *kompositionalitet*, en egenskab ved koden.

Men kompositions måderne er forskellige for forskellige sprog; det er forskellige kodninger. 'Clear water' og 'reines Wasser' har en forskellig

kodning, idet der på tysk er krævet et grammatisk fleksiv af en bestemt indholdsart på adjektivet, som ikke kan forekomme i den engelske kode. Konsekvensen er, at (indholds)syntaktisk struktur er sprogspecifik; altså er det urealistisk at lede efter et beskrivelsesniveau, som gælder for både det enkelte sprog og generelt for alle sprog (som f.eks. Dik gør det). Hvad man højst kan håbe på – og det er interessant nok – er at fastslå grader af lighed mellem sprogs strukturer.

Dette kapitel er i høj grad et forsvar for grundideer i den europæiske strukturalisme i forhold til især amerikanske ideer af forskellig observans: generativ-strukturalistiske, funktionelle, kognitive, og blandinger. (Der diskuteres meget og grundigt med mange forskellige repræsentanter for disse observanser i afhandlingen; så læseren får foruden forfatterens egne ideer også et stort indblik i mange andres). Det nye er, at denne strukturalisme, der behandler sproget i egenskab af selvberørende specifik "skabning" får en funktionel overbygning, der skildrer sprogstrukturerne i færd med at udføre kommunikationsarbejdet. Udgangspunktet er således det enkelte sprogs kodninger i indholds- og udtryksstrukturer som en værktøjskasse til udvalg for de funktionelle specifikationer, som den talende ønsker.

3 T E N S E

Dette kapitel er helliget tempus på engelsk, her som i andre sprog en meget omdiskuteret grammatisk kategori. Forfatteren vil vise, hvordan man kan forstå tempus bedre inden for det billede af sprogets funktion, han har tegnet op i de to forrige kapitler. Der indledes med en gennemgang af forskellige tidligere synspunkter; Harders hovedanke mod dem er, at de opererer med, at tempus i sit indhold repræsenterer eller refererer til tidsforhold i den ikke-sproglige verden. Man skal hellere se temporas kodede indhold som en deiktisk, udpegende funktion:

The meaning of the present tense is to direct the addressee to identify a point-of-application S (a situation as it is at the time S of speech), as that which the state-of-affairs in its scope applies to.

The meaning of the past tense is to direct the addressee to identify a point-of-application P, (a situation as it is at time P (such that P lies before S), as that which the state-of-affairs in its scope applies to. (s.327).

Fælles har de to tempora den udpegende funktion; forskellige er de i, at præsens udpeger et sagsforhold som aktuelt i en eller anden forstand i forhold til *ytringstidspunktet*, medens præteritum udpeger et sagsforhold som ikke aktuelt for ytringstidspunktet. Dette er det kodede indhold i de to tempora. Således forankres de to tempora i det øjeblik, hvor sætningen tages i brug som ytring, med hele den individuelle kontekst, der følger med. Det bliver basistidspunktet, som sagsforholdets tidsforhold skal måles ud fra; ikke omvendt, hvor sagsforholdets faktiske tidsforhold står som basis. På denne måde afproblematiseres det forhold, at tempussystemet i et sprog normalt er groft underrepræsenterende i forhold til de faktiske, yderst talrige tidsforhold i den ikke-sproglige verden. Nu giver det valgte tempora kun en første instruktion til adressaten; han må så skyde faktorer fra sin kontekstuelle viden og opfattelse til for at skabe en mere nuanceret mental model. På denne måde bliver forståelsen af temporas virkemåde funktional-interaktiv, i stedet for tidligere behandlings konceptionelle opfattelse.

Det fremgår af definitionen af tempora, at der kun regnes med to grundtempora; resten af det udvidede tempussystem skal forstås kompositionelt både på udtryks- og indholdssiden og med skopusrelationer. Pladsen tillader ikke, at der her går ind på den meget detaljerede skildring af tempusbrugen i alle afskygninger; heller ikke på alle de fiksheder og "undtagelser" fra en repræsentationel opfattelse af tempusbrugen, som plejer at fylde så meget i grammatiske håndbøger. Beskrivelsen falder bedre i hak ud fra en deiktisk opfattelse. Der behandles både tempusforhold i den simple sætning og i sætningskomplekser med underordnede sætninger; herunder som særligt interessant i indirekte tale, i konditionalsætninger, samt tempusbrugen generelt i fiktiv og nonfiktiv diskurs.

Selvom mængden af generelle teoretiske synspunkter af ret forskellig art kan virke overvældende under læsningen af bogen, så bringes de i tredje kapitel sammen på en overbevisende måde. Nemlig på en måde, der forsøger at øve ret og skel mellem på den ene side det stabile i sproget, det kodede materiale, strukturerne, og de kanoniske funktioner, som disse kodninger har. Og så på den anden side det fluktuerende, nemlig den individuelle brug af de foreliggende muligheder og den variation i interpretationen, som der åbnes for i den individuelle kontekst, og herunder adressatens generelle evner og viden.

Denne individuelle del af modellen muliggør forståelse for kommunikative forviklinger og misforståelser, som ikke rigtigt er til at forstå eks-

stensen af, hvis sætningsbetydningen repræsenterer hele indholdet og således også gør hele interpretationsarbejdet. Den muliggør også forståelsen for, hvordan sproglige udviklinger er mulige (hvilket jo er et empirisk faktum). Der skal være nogen uden for sproget selv til at pille ved systemet, og det er selvfølgelig sprogbrugerne selv. Det har været kritiseret, at afhandlingen ikke går ind på sprogsociologisk variation; det gør nu ikke noget, for modellen giver også plads for en mulig forståelse af forskellig kodeudnyttelse i mindre sociale kredse end det store sprognationale samfund.

Som sagt i begyndelsen er denne bog meget kompakt i sit indhold. Den er meget lærd på den måde, at der går ind på mange forskellige værker fra adskillige forskellige videnskabsområder; som det vil være fremgået, så er det ikke blot sprogvidenskabelige behandlinger, men også filosofiske, specielt erkendelsesteoretiske, biologiske og datalogiske værker. Man bliver meget belært undervejs, og bogen er yderst langsom at læse, fordi man skal følge diskussionen med mange af disse værker ned på et kraftigt detaljeringsniveau, som i øvrigt er nødvendigt i fremstillingen, hvis man vil forstå Harders positioner. Men bogen er ikke kedelig, tværtimod føler man sig som sidegevinst også underholdt, for Harder skriver godt, varieret og elegant. Hvis man gerne vil blive klogere, ikke blot på sprogvidenskab, men også på nogle af de andre nævnte videnskaber, set ud fra en lingvistisk synsvinkel, så skulle man tage at læse denne bog.